

Горелкіна Кіра Георгіївна –
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
процесу НАВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО СУДДІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Проаналізовано положення Кримінального процесуального кодексу України в частині процесуального статусу слідчого судді у порівнянні з відповідними нормами кримінально-процесуального законодавства країн англосаксонської та романо-германської системи права (США, Великої Британії, Франції, ФРН) з метою розроблення наукових рекомендацій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: слідчий суддя; судовий контроль; забезпечення захисту конституційних прав і свобод.

Проанализированы положения Уголовного процессуального кодекса Украины в части процессуального статуса следственного судьи в сравнении с соответствующими нормами уголовного-процессуального законодательства стран англосаксонской и романо-германской системы права (США, Великобритания, Франции, ФРГ) с целью разработки научных рекомендаций по совершенствованию действующего уголовного процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: следственный судья; судебный контроль; обеспечение защиты конституционных прав и свобод.

The article analyzes the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the procedural status of the investigating judge in comparison with the relevant rules of criminal procedure legislation of the Anglo-Saxon and Romano-Germanic legal systems (U.S., UK, France, Germany) to develop scientific recommendations for improving the current criminal procedural legislation of Ukraine.

Keywords: investigating judge; judicial control; protection of constitutional rights and freedoms.

19 листопада 2012 р. набрав чинності Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України, ухвалений Верховною Радою України 13 квітня 2012 року. Цей нормативно-правовий акт докорінно змінює всю сукупність правовідносин, які складаються між суспільством в особі окремих правоохоронних органів, а також в особі суду, й особою, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення. Новий КПК України реформує кримінальний процес, починаючи з його понятійного апарату й закінчуючи правовою

регламентацією окремих його інститутів. Однією з новел КПК України є запровадження інституту слідчих суддів. Така новація зумовлює суттєве розширення функції суду щодо контролю за дотриманням прав і свобод осіб під час досудового розслідування, поширення змагальності на стадії досудового розслідування, підвищення ефективності судового захисту конституційних прав і свобод людини і запровадженню спеціально уповноважену особу на здійснення такого контролю – слідчого суддю.

Проблеми судового контролю, а також окремі питання компетенції слідчого судді у кримінальному процесі розглядалися у працях Ю. М. Грошевого, Л. М. Лобойка, О. С. Мазур, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, А. В. Молдована, П. П. Пилипчука, М. А. Погорельського, Д. П. Письменного, І. В. Рогатюка, Ю. В. Скрипіню, З. Д. Смітійенко, А. Р. Туманянц, В. М. Федченка, О. В. Хімичевої, В. І. Шишкіна, М. Є. Шумила та ін. Цей інститут є принципово новим для національного кримінального судочинства, а процесуальний статус слідчого судді практично не аналізувався, що зумовлює актуальність питання, що розглядається, з урахуванням позитивного міжнародного досвіду.

Мета статті полягає у порівняльному аналізі процесуального статусу слідчого судді в системі кримінальної процесуальної діяльності деяких іноземних країн та України.

Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. з функцією контролю за дотриманням прав сторін кримінального провадження під час досудового розслідування здебільшого покладав на органи прокуратури, які мали за законом значні повноваження у здійсненні нагляду за законністю ведення досудового слідства та дізнання в цілому та вчинення окремих слідчих дій зокрема.

Безспірною є позиція А. Р. Туманянц про те, що запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді є правильним шляхом до розв'язання низки проблем на стадії досудового розслідування, оскільки його введення має усунути частину невластивих як слідчому, так і прокуророві функцій, а чіткий їх розподіл на стадії досудового розслідування буде гарантією реалізації принципу змагальності [1, с. 897].

За висновками міжнародних установ, експертів, учених і юристів-практиків новий кримінальний процесуальний закон цілком відображає міжнародні стандарти та європейські цінності. КПК України започатковано процесуальну функцію слідчого судді – здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням, вирішення питань, що пов'язані з обмеженням конституційних свобод громадян.

За новим процесуальним законом суд набуває першорядного значення, і цілком природно, що слідчий суддя стає однією із ключових фігур у кримінальному процесі. А тому лише активна позиція суддівського корпусу та правничого середовища щодо послідовного дотримання вимог Конституції України, реалізації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та впровадження у практику рішень

ЄСПЛ нададуть змогу зробити суттєві кроки до утвердження ефективного судового захисту прав і свобод людини та громадянина у кримінальному процесі [2, с. 94].

Новий КПК України забезпечує значне розширення функції судового контролю за досудовим розслідуванням, а функції слідчого судді на цій стадії можна умовно розділити на кілька груп:

1. Розгляд питань, які стосуються застосування, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження (у тому числі й запобіжних заходів).

2. Нагляд за дотриманням законності в питаннях затримання особи та утримання її під вартою.

3. Надання дозволів на вчинення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

4. Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування.

5. Вирішення питань щодо поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник та щодо направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи.

6. Функції слідчого судді в межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Ключовою й абсолютно новою для вітчизняного кримінального процесуального законодавства фігурою, яка уповноважується новим законом на здійснення зазначених вище функцій, є фігура слідчого судді – судді суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, – голови чи за його визначенням іншого судді Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя [3, с. 5].

Власне, слідчі судді як спеціальні суб'єкти з тим чи іншим спектром процесуальних повноважень існують у правових системах багатьох країн світу: слідчий суддя у Франції, дільничний суддя у ФРН, магістрат у США, тому виникнення інституту слідчого судді у кримінальному процесуальному законодавстві України була цілком правомірною.

Термін “судовий контроль за досудовим розслідуванням” стосовно до Великої Британії вживається дуже умовно, оскільки діяльність суду являє собою невід’ємну частину досудового розслідування. За своїм змістом всі дії, дозволені англійській поліції у розслідуванні, можна розділити на дії тільки з дозволу суду, і дії, які поліція має право робити без такого дозволу. Останніми роками тенденцією англійського кримінального процесу є збільшення питомої ваги другого виду дій щодо першого. Необхідно відзначити інститут habeas corpus. Будь-яка затримана особа повинна бути доставлена в суд, який перевіряє підстави затримання (арешту) і за відсутністю таких звільняє особу. Обшук за загальним правилом здійснюється на підставі судового наказу. Однак трапляється

чимало випадків, коли поліція має право проводити обшук без судового наказу: наприклад, обшук, супроводжувачий арешт; обшук місця проживання арештованого тощо. У цілому слід зазначити, що у тих випадках, коли поліції необхідно вийти за межі наданих їй повноважень, вона зобов'язана звернутися до суду з проханням про видачу судового наказу – процесуального акта, що дає змогу вчинити певну дію. Матеріали досудового розслідування, за якими має вноситися обвинувальний акт, схвалені державним обвинувачем, підлягають перевірці в магістратському суді. У процесі такої перевірки суддя заслуховує обвинувача і вивчає зібрані докази. Уважаючи, що їх достатньо, суддя ухвалює рішення про віддання обвинуваченого до суду. У разі такого рішення судді обвинувач складає обвинувальний акт і передає його для затвердження до суду [4, с. 107].

У США відомості про злочин і особу, яка його вчинила, збираються в основному під час обшуку й арешту або ж у зв'язку з цими заходами процесуального примусу (наприклад, допит). Майже кожна кримінальна справа, включаючи й справи про малозначні кримінальні діяння, починається з арешту або обшуку [4, с. 189]. Основним органом розслідування кримінальних справ у цій країні, отже, і основним органом, що проводить арешт і обшук, є поліція. Законодавче вирішення питання про здійснення арешту або обшуку віднесено до компетенції суддів, водночас рішення судді про видачу ордеру на арешт або обшук значною мірою зумовлюється думкою поліції і прокуратури, тому ці заходи можуть суттєво обмежувати права і свободи громадян у кримінальному процесі США.

Проведення досудового слідства у Франції належить до компетенції судового відомства, тому слідчі органи також розділяються на слідчі органи загальної юрисдикції та спеціалізовані слідчі органи. Існують два органи досудового слідства загальної юрисдикції: слідчий суддя (перша інстанція) і слідча камера. Окреме місце у французькому досудовому слідстві посідає суддя з питань свобод і вв'язнення, який, власне, слідчих функцій не виконує, але вирішує чимало питань у рамках цієї стадії кримінального процесу. Досудове слідство у Франції проводиться слідчим суддею, який обирається строком на три роки. Його процесуальне становище двояке. Перебуваючи в організаційному підпорядкуванні судових інстанцій, під час виконання своїх функцій він залежить від прокурора, але не зобов'язаний виконувати його вимоги. Дозвіл слідчого судді необхідний для: тримання особи під вартою (застосовується як до дорослих, так і до осіб старше шістнадцяти років); пошуку, обшуку та виїмки; перехвату телефонних розмов, заслуховування анонімного свідка. Закінчивши слідство, якщо слідчий суддя не знайде складу злочину у вчиненому діянні, справа направляється в обвинувальну камеру, яка мається при кожному апеляційному суді і виступає як слідчий орган другої інстанції. Одночасно вона здійснює нагляд за діяльністю слідчих суддів, володіючи правом накладення на них дисциплінарних стягнень. Як наглядова інстанція, обвинувальна камера контролює постанови і

розпорядження слідчих суддів, розглядає заяви учасників кримінального процесу про порушення норм КПК України, допущених слідчим суддею, прокурором або посадовими особами судової поліції. Право звернення до обвинувальної камери належить не тільки слідчому судді та прокурору, а й обвинуваченому, цивільному позивачеві, потерпілому та адвокату [5].

КПК ФРН єдиний нормативний акт, що встановлює порядок проведення процесуальних дій за рішенням суду під час досудового розслідування: поміщення обвинуваченого для спостереження у психіатричну лікарню; тілесний огляд обвинуваченого, взяття проби крові за рішенням суду, огляд інших осіб; провадження виїмки; контроль телефонних переговорів; провадження виїмки поштової кореспонденції; здійснення обшуку; вилучення або арешт майна суду; здійснення виїмки періодичного друкованого видання; слідчий арешт; перевірка арешту. Як видно з наведеного вище переліку, сфера судового контролю під час досудового розслідування досить значна. Суд також може допитувати обвинувачених, важливих свідків на досудових стадіях процесу.

У деяких країнах навіть є тенденції щодо недоцільності виокремлення слідчого судді як спеціального суб'єкта, оскільки ці функції має здійснювати будь-який суддя, якому на розгляд у загальному порядку надходять відповідні клопотання чи скарги, розгляд яких на даний час віднесений до компетенції слідчого судді. Невхильною тенденцією розвитку досудового розслідування є все більше зміцнення юрисдикційних функцій слідчого судді та одночасно ослаблення його розшукових повноважень.

Здійснений порівняльний аналіз дає змогу дійти висновку, що англосаксонська модель інституту слідчих суддів (США, Велика Британія) характеризується невтручанням компетентної посадової особи судової влади в досудове провадження у кримінальному процесі, водночас континентальна модель (Україна, Франція, ФРН) характеризується тим, що слідчий суддя наділений досить широкими повноваженнями саме на досудовому провадженні. Більшість слідчих, розшукових та інших процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини, проводиться винятково за рішенням уповноваженої особи судових органів (слідчого судді). У невідкладних випадках, коли поліція, слідчий мають право провести процесуальні дії без відповідного рішення суду, останній має бути негайно повідомлений про них і з урахуванням конкретних обставин ухвалити рішення про визнання отриманих фактичних даних допустимими доказами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А. Р. Туманянц // Форум права: електронне фахове видання. – 2011. – № 2. – С. 896–901.

2. Міщенко С. М. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування: окремі аспекти / С. М. Міщенко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2011. – № 6 (9). – С. 88–96.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям кримінального процесуального кодексу України : Закон України : чинне законодавство з 19 листоп. 2012 р. (офіц. текст). – К. : ПАЛІВОДА А.В., 2012. – 382 с.

4. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. – [2-е изд., доп. и испр.]. – Изд-во “Зерцало-М”, 2002. – 528 с.

5. CoursedeprocEDUREpenale [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://coursprocedurepenale.free.fr/article.php?id_article=48.